

چالش‌های کنشگری بانوان در اجتماع

ستاد راهنما: راضیه ممبینی^۱
 نام نویسندگان: رقیه سعیدی
 پریا کی شمس _ فروغ سعیدی-
 حدیث مهدی پور
 استان: خوزستان

چکیده

کنشگری اجتماعی زنان از پایه‌های اصلی توسعه انسانی در جوامع امروزی محسوب می‌شود. حضور بانوان در بخش‌های فرهنگی سیاسی و اجتماعی باعث تقویت موقعیت فردی آنها و رشد سرمایه اجتماعی در جامعه می‌گردد. ز این پژوهش با هدف بررسی موانع کنش‌گری زنان و شناخت عوامل بازدارنده مانند تبعیض‌های ساختاری، نگرش‌های سنتی و کمبود حمایت‌های نهادی انجام گرفته است. روش تحقیق به صورت توصیفی و با استفاده از منابع کتابخانه بوده است مقاله به بیان مفاهیم ابتدایی بررسی چالش‌های فرهنگی و اجتماعی نقش تربیت و آموزش و تاثیرات محدود سازی و در پایان نیز پیشنهادهایی برای توانمندسازی زنان و فراهم سازی زمینه مشارکت بیشتر آنها ارائه شده است.

کلید واژه‌ها: کنش‌گری زنان مشارکت اجتماعی موانع فرهنگی توانمندسازی سرمایه اجتماعی تبعیض

^۱ معاون پژوهش
 در حال تحصیل سطح 2

کنش‌گری اجتماعی بانوان یکی از ستون‌های تحول‌ساز در جامعه معاصر به شمار می‌رود چرا که حضور فعال زنان در عرصه‌های مدنی فرهنگی اقتصادی سیاسی می‌تواند زمینه‌ساز گفتمان‌هایی تازه و تغییراتی بنیادین باشد. در دهه‌های اخیر با گسترش جنبش‌های زنان و افزایش آگاهی زنان از حاشیه به متن اجتماع نزدیکتر شده اما این مسیر همچنان با موانع متعدد فرهنگی ساختاری اقتصادی و حقوقی روبروست. حالا سوال پیش می‌آید که چالش‌های کنش‌گری بانوان چیست؟ جوامع زنان با تبعیض‌های نهادینه شده و کلیشه‌های جنسیتی مواجهند که نه تنها مشارکت آنان را محدود می‌سازد بلکه فرصت‌های برابری برای رشد و تاثیرگذاری را نیز از آنان دریغ میکند از سوی دیگر کنش‌گری بانوان در اجتماع تنها یک ضرورت فردی نیست بلکه عاملی کلیدی در شکل دهی به جامعه‌ای متوازن عادلانه محسوب می‌شود. درک چالش‌ها و موانع این مسیر گام نخست در تحلیل وضعیت زنان و طراحی راه‌حلهایی برای توانمندسازی آنان به شمار می‌رود. این مقاله در تلاش است تا با واکاوی چالش‌های اصلی کنش‌گری زنان به ویژه در جوامع در حال توسعه بستری برای ارائه راهکارهای علمی و عملی فراهم سازد و اهمیت نقش زنان در پویایی اجتماعی را برجسته کند.

۱- مفاهیم

۱-۱ چالش

در متون علمی، واژه «چالش» به‌عنوان یک مفهوم کلیدی در علوم اجتماعی، مدیریت، و مطالعات راهبردی مورد توجه قرار گرفته است. بر اساس مقاله‌های در پایگاه دانشیاری «چالش به شرایط و وضعیت جدیدی اطلاق می‌شود که مسیر آینده جامعه را از بیرون مورد هجوم قرار داده و حفظ تعادل آن را دچار مشکل می‌سازد. این وضعیت مستلزم تلاشی سخت و سرنوشت‌ساز برای بازگرداندن ثبات و دستیابی به راه‌حلهایی نوآورانه است. (دانشیاری، مقالات ISI درباره چالش، ۲۰۲۵)

همچنین در مقاله‌های منتشرشده در پایگاه علمنت آمده است: چالش نه تنها به معنای مواجهه با مانع یا بحران است، بلکه به‌عنوان فرصتی برای بازاندیشی، تحول و رشد نیز تلقی می‌شود. در ادبیات علمی، چالش‌ها اغلب به عنوان محرک‌های تغییر و نوآوری شناخته می‌شوند. (علمنت، نشریه علمی تخصصی، ۲۰۲۴)

۱-۲ کنشگری

در متون علمی، «کنشگری» به‌عنوان یکی از مفاهیم بنیادین در علوم اجتماعی، روانشناسی و مطالعات فرهنگی شناخته می‌شود. این واژه ناظر بر توانایی فرد یا گروه برای انجام عمل آگاهانه، هدفمند و تأثیرگذار در ساختارهای اجتماعی است. در مقاله‌های منتشرشده در نشریه ایرانی مطالعات مدیریت آمده است:

«کنشگری به معنای تمایل فرد به مشارکت فعال، مسئولانه و هدفمند در محیط اجتماعی یا حرفه‌ای است. فرد کنشگر نه تنها واکنش‌پذیر نیست، بلکه خود آغازگر تغییر و تحول در محیط پیرامون خویش است.»

(جعفری، هینا؛ عبید، غلام. بررسی نقش میانجیگری کنشگری در رابطه بین سرمایه روانشناختی و گرایش ارزشی نسبت به کار. نشریه ایرانی مطالعات مدیریت، دوره ۱۳، شماره ۳، تابستان ۱۳۹۹)

همچنین در مقاله‌های از پایگاه انسان‌شناسی و فرهنگ آمده است: «کنشگری به معنای توانایی فرد برای تأثیرگذاری بر ساختارها و شرایط اجتماعی از طریق عمل آگاهانه و هدفمند است. این مفهوم در واکنش به نظریه‌های ساختارگرایانه شکل گرفت و بر نقش فعال عامل انسانی در فرآیندهای اجتماعی تأکید دارد.» (انسانشناسی و فرهنگ، مفاهیم کلیدی در فرهنگ و زبان، ۱۴۰۳)

۱-۳ اجتماع

در مقاله «اجتماع» در دانشنامه پژوهی پژوهشکده باقرالعلوم (ع). واژه اجتماع چنین تعریف شده است اجتماع، طبیعتیترین و زندهترین نوع تجمع انسانی است که اعضای آن تعلق خاطر استوار به هم دارند و با هم یگانه شدهاند. تعاملات در اجتماع چهره‌به‌چهره و مبتنی بر صمیمیت و همدلی است. اجتماع در برابر جامعه قرار میگیرد که روابط در آن بیشتر عقلانی، رسمی و سازمان‌یافته است

۱-۴ کنشگری زنان

کنشگری زنان به معنای مشارکت فعال، آگاهانه و هدفمند زنان در فرآیندهای اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی است. این مفهوم بر «عاملیت» زنان تأکید دارد؛ یعنی توانایی آنان برای تصمیمگیری، تأثیرگذاری و تغییر در ساختارهای اجتماعی. در مقاله «نقش کنشگری زنان در حوزههای فرهنگی، اجتماعی، انتظامی و امنیتی در نظام حکمرانی»، زهرا خوب (۱۴۰۳) مینویسد: کنشگری زنان نه تنها به عنوان یک حق بنیادی انسانی شناخته میشود، بلکه به عنوان عاملی مؤثر در توسعه پایدار و بهبود کیفیت زندگی نیز اهمیت دارد. زنان با حضور فعال در عرصههای مختلف، از جمله هنر، حقوق بشر، و امنیت، میتوانند به ترویج ارزشهای فرهنگی، برابری جنسیتی و عدالت اجتماعی بپردازند.»

۲- نظر رهبر انقلاب درباره حضور زنان در اجتماع

۲-۱ حضور زن در همه صحنه های اجتماع

زن در تمام صحنه‌های اجتماعی هم میتواند شرکت کند درس بخواند درس بدهد کسب کند شغل اداری بگیرد کارگری کند و تمام فعالیتهای اجتماعی و سیاسی و مبارزاتی را که مرد در جامعه انجام میدهد زن هم با حجاب انجام دهد زن بایستی در میدان تلاش و جهاد عمومی و فعالیتهای مشروع همگانی و در صحنه های صحنه مبارزه با دشمن و در زمینه های سازندگی به اشکال گوناگون و در طیف وسیع شرکت و حضور داشته

۲-۲ تقبیح منع زنان اجتماعی حتی جهاد

من مطالبی شنیدم که البته از اعماق قلب مایلم درست نباشد شنیدم در این منطقه نسبت به زنان تکریم لازم به عمل نمیآید و به آنان اجازه حضور در اجتماع داده نمیشود در اجتماع امروز بحمدالله حضور خواهران بسیار چشمگیر است اما شنیدم گاهی برای حضور در نماز جمعه و اجتماعات به بعضی از زنان اجازه داده نمیشود این درست نیست همه جا زنان مومن و مسلمان در کنار مردان مومن قرار داشته‌اند حتی در صدر اسلام گاه زنان مومن و دلاور در میدان جهاد حضور پیدا میکردند و به رزم با دشمن میپرداختند البته جهاد بر زنان واجب نیست اما حرام هم نیست زنانی که بتوانند و مایل باشند میتوانند در میدانهای جهاد نیز حضور پیدا کنند اسلام زنان را از شرکت در فعالیتهای دینی علمی سیاسی اجتماعی و فرهنگی منع نمیکند البته باید حجاب خود را حفظ کرده و حدود شرعی را رعایت کنند

۳- چالش‌های فرهنگی و اجتماعی کنشگری زنان

چالش‌های فرهنگی و اجتماعی یکی از مهمترین موانع پیش روی کنشگری زنان در جوامع اسلامی به شمار می‌آید. این موانع غالباً ریشه در سنتها، باورهای رایج و برداشتهای اجتماعی از جایگاه زنان دارد که گاه با تعالیم اصیل اسلامی در تعارض قرار می‌گیرد. برای درک عمیقتر این چالشها، لازم است از منظر قرآن، حدیث و فقه به این موضوع نگاه کنیم و همچنین تحلیلهای پژوهشگران معاصر را مد نظر قرار دهیم.

۳-۱ سنت و عرف جامعه در مقابل آموزه‌های دینی

یکی از بزرگترین چالشها، تفاوت میان آموزه‌های دینی و رفتارهای فرهنگی است که در برخی جوامع به شکل محدودکننده بروز پیدا میکند. بسیاری از محدودیتهای اجتماعی که زنان با آن مواجهاند، برخاسته از عادات و رسوم محلی و نه حکم صریح دین اسلام است. به عنوان مثال، آموزه‌های قرآنی همواره بر کرامت انسانی زن و مرد تأکید کردهاند:

«وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ...» (سوره اسراء، آیه ۷۰)

کرامت زن در اسلام با وجود برخی محدودیتهای شرعی، تضعیف نمیشود، اما عرفهای غلط اجتماعی این کرامت را نادیده می‌گیرند. علامه طباطبایی در تفسیر المیزان به این نکته اشاره میکند که برخی محدودیتهای بیشتر ناشی از عرفها و تفسیرهای ناصحیح است تا از آیات قرآن (المیزان، ج ۲۲، ص ۱۵۶).

پژوهشگرانی مانند حجتالاسلام دکتر حسین انصاریان در کتاب «زن در آیینه اسلام» تأکید کردهاند که بسیاری از محدودیتهای و موانع اجتماعی زنان، برخاسته از برداشتهای ناصحیح فرهنگی است و نه متن دینی (انصاریان، ۱۳۹۵)

۳-۲. نگرشهای منفی نسبت به مشارکت زنان در عرصه عمومی

در برخی جوامع، حضور زنان در فعالیتهای اجتماعی، سیاسی و اقتصادی با نگاه منفی مواجه است. این نگرشها اغلب از برداشتهای سنتی و محافظهکارانه از نقش زن ناشی میشود. به عنوان نمونه، باور غالب در برخی جوامع بر این است که جایگاه اصلی زن در خانه و خانواده است و ورود به عرصه‌های بیرون از خانه، مغایر با حکم الهی است. با این حال، قرآن و سنت پیامبر (ص) نمونه‌های متعددی از حضور فعال زنان در امور اجتماعی و حتی سیاسی دارند؛ مانند حضرت خدیجه (س)، حضرت فاطمه زهرا (س) و زینب کبری (س) که در دفاع از حق و حضور اجتماعی فعال بودهاند (بحارالانوار، ج ۴۳، ص ۱۸۴). بنابراین، این دیدگاههای محدودکننده، برخاسته از تفسیرهای اشتباه است.

۴- چالشهای اجتماعی توانمندسازی اجتماعی زنان

"مشکلاتی که قرآن کریم و روایات اسلامی در توانمندسازی زنان در عرصه اجتماعی بیان نموده اند، در چند محور قابل بررسی است؛ مانند تحقیر شخصیت و شعور زنان، نادیده انگاری لزوم حضور اجتماعی زنان و اختلاط و عدم رعایت حریم زن و مرد

۴-۱. تحقیر جنسیت زنان در حضور اجتماعی

قرآن کریم با به رسمیت شناختن مشارکت اجتماعی زنان مهاجر فَاَسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى (ال عمران ۱۹۵)

(پس پروردگارشان دعای آنان را اجابت کرد [که] یقیناً من عمل هیچ عمل کننده ای از شما را از مرد یا زن که همه از یکدیگرند تباه نمی کنم)

حضور اجتماعی با مردان متفاوت از شأنیت کمتری برخوردار هستند انتقاد نموده و تبیین میفرماید همچنان که مردان نسبت به اعمال خویش اعم از هجرت و قتل ماجورند زنان هم اجرشان ضایع نمیشود زیرا که *بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ* (همان) در شان نزول این آیه شریفه در طرق شیعه و اهل سنت تصریح به پاداش هجرت زنان شده است

۴-۲. نادیده انگاری لزوم حضور اجتماعی زنان

در تفسیر *فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا* (سوره نسا آیه ۱۹) آقای جوادی آملی با تسری حکم از روابط خانوادگی به روابط اجتماعی نادیده انگاری مردان برای حضور زنان در اجتماع را مورد مذمت قرآن کریم قرار داده است. اگر ناخوشایند میدانید که زنان در مجامع تان حاضر شوند ممکن است در این امر ناپسند (حضور اجتماعی زنان) خداوند برای شما خیر کثیری نهاده باشد.. (جوادی آملی، ۱۳۸۵: ۳۹۴)

۴-۳. اختلاط و عدم رعایت حریم زن و مرد

دیگر از چالش های توانمندسازی اجتماعی زنان وجود اختلاط و عدم رعایت حریم میان زنان و مردان است؛ که علاوه بر شکسته شدن حدود الهی سبب آسیب پذیری و آسیب رسانی جامعه زنان و مردان است و نتیجه عمده و اصلی آن ایجاد ممانعت از حضور به موقع و تاثیرگذار زنان متعهد در اجتماع است. قرآن کریم عدم توجه به لزوم رعایت حریم در حضور اجتماعی زنان را در حرکت دختران شعیب به تصویر میکشد: *وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةٌ مِّنَ النَّاسِ يَسْقُونَ وَوَجَدَ مِنْ دُونِهِمُ امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ قَالَ مَا خَطْبُكُمَا قَالَتَا لَا نَسْقِي حَتَّىٰ يُصَدِرَ الرِّعَاءُ* (قصص آیه ۲۳)

در جامعه های که حقوق زن در فعالیت اجتماعی، تمهیدی برای رعایت حدود الهی اندیشیده نشده "لذا زنان با حیا مورد ظلم مردان واقع شده اند و پیامبر الهی به مدد تامین حقوق زنان برمیخیزد (طباطبایی، ۱۳۷۸: ج، ۱۶ ص ۳۴) ۳

۵- چالشهای روانی و اجتماعی کنشگری زنان

کنشگری زنان در جوامع اسلامی علاوه بر موانع فرهنگی، حقوقی و قانونی، با چالشهای روانی و اجتماعی نیز مواجه است که بر توانایی و انگیزه زنان برای ایفای نقش فعال در جامعه تأثیرگذار است. این چالشها در بستر ارزشها، باورها و ساختارهای اجتماعی شکل میگیرند و نیازمند تحلیل دقیق از منظر منابع اسلامی و علوم انسانی هستند.

۵-۱. فشارهای روانی ناشی از نقشهای چندگانه

زن در جامعه اسلامی موظف است نقشهای متعددی را به نحو شایسته ایفا کند؛ نقش همسری، مادری، و در عین حال نقش اجتماعی و اقتصادی. این چندنقشی بودن، گاه فشار روانی فراوانی بر زنان وارد میکند. روانشناسان اسلامی مانند آیتالله جوادی آملی در کتاب «زن و خانواده» به این موضوع پرداخته اند و تأکید کرده اند که مدیریت نقشها باید با توجه به ظرفیتهای و شرایط فردی و اجتماعی صورت گیرد تا سلامت روان زنان حفظ شود (جوادی آملی، ۱۳۸۵)

۵-۲. تعارض میان خواسته های فردی و انتظارات اجتماعی

زنان کنشگر گاهی در تقابل میان خواستهها و اهداف شخصی خود و انتظارات جامعه و خانواده قرار میگیرند. این تعارض میتواند منجر به تنشهای درونی و اختلالات روانی شود. در آموزههای اسلامی، مسئله تعادل و میانروی مورد توجه است و توصیه شده که افراد در انجام وظایف اجتماعی و فردی تعادل برقرار کنند (نهجالبلاغه، خطبه ۱۸۶).

۷-۳ حمایت نظامی و فقهی از حضور فرهنگی زنان

فقها و رهبران دینی باید با صدور فتواهای روشن و حمایت از فضاهای فرهنگی متناسب با شرایط زنان، زمینه‌های قانونی و اجتماعی را برای فعالیت آنان فراهم کنند. رهبر معظم انقلاب اسلامی نیز تأکید فرموده‌اند: «زن مسلمان باید در همه عرصه‌ها حضور فعال داشته باشد، البته در چارچوب اصول اسلامی» (صحیفه امام، ج ۲۰، ص ۲۱۵).

۷-۴. ترویج الگوهای فرهنگی اسلامی زنان

معرفی الگوهایی چون حضرت خدیجه (س)، فاطمه الزهرا (س)، و زینب کبری (س) به‌عنوان نمادهای کنش‌گری فرهنگی، سیاسی و اجتماعی، می‌تواند الهام‌بخش نسل جوان باشد. این الگوها نشان می‌دهند که حجاب و عفاف، مانعی برای تأثیرگذاری فرهنگی نیست، بلکه مایه عزت و تمایز است.

۸- کنش‌گری اقتصادی زنان

کنش‌گری اقتصادی یعنی حضور فعال، مؤثر و تحول‌آفرین زنان در فرآیندهای تولید، توزیع، مصرف، سرمایه‌گذاری و سیاست‌گذاری اقتصادی. این نقش می‌تونه از یک زن کارآفرین در روستا باشه تا یک مدیر ارشد در یک شرکت بین‌المللی یا حتی یک اقتصاددان در نهادهای تصمیم‌گیری

۸-۱ چالش‌های اصلی کنش‌گری اقتصادی زنان

۸-۱-۱ تفسیرهای محدودکننده از نقش اقتصادی زن

برخی تفاسیر سنتی، بر اساس فهمی سطحی از آیات و روایات، مسئولیت تأمین معاش را صرفاً بر عهده مرد قرار داده و زن را تنها در نقش مصرف‌کننده یا کارگر خانگی معرفی می‌کنند. در حالی که اسلام به‌وضوح حق مالکیت مستقل، حق معامله و حق کسب درآمد را برای زنان تأیید کرده است. قرآن می‌فرماید: «لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَتَبُوا وَّ لِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَتَبْنَ» (النساء: ۳۲)، که نشان‌دهنده استقلال اقتصادی کامل زن است.

۸-۱-۲. محدودیت‌های دسترسی به منابع اقتصادی

در برخی جوامع اسلامی، زنان به دلیل نگاه‌های فرهنگی یا ساختارهای حقوقی نادرست، از دسترسی عادلانه به سرمایه، زمین، وام‌های بانکی و فرصت‌های شغلی محروم‌اند. این در حالی است که حضرت خدیجه (س) همسر پیامبر اکرم (ص) به‌عنوان یک تاجر برجسته و سرمایه‌دار زن، نقش کلیدی در تأمین مالی اولین سال‌های بعثت داشت (بحار الأنوار، ج ۱۶، ص ۱۲).

۸-۱-۳. تعارض فرضی بین مسئولیت‌های خانوادگی و فعالیت اقتصادی

گاهی فعالیت اقتصادی زنان به‌عنوان تهدیدی برای ثبات خانواده تلقی می‌شود. این نگاه، ریشه در فرهنگ‌های پیش از اسلام یا سوءتفاهم از مفهوم «قومیت» دارد. در حالی که قرآن با بیان «الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ» (النساء: ۳۴)، منظور رهبری در چارچوب مسئولیت‌پذیری و حمایت است، نه سلب حق مشارکت اقتصادی زن.

۸-۱-۴. فقدان الگوهای اقتصادی زنانه در فضای عمومی

کم‌بود الگوهای موفق زن در حوزه‌های اقتصادی (مانند کارآفرینی، مدیریت مالی، تجارت اسلامی) باعث شده تا بسیاری از زنان از ظرفیت‌های خود آگاه نباشند یا از ورود به این عرصه‌ها باز بایستند.

۸-۲. راهکارهای اسلامی برای تقویت کنش‌گری اقتصادی زنان

۸-۲-۱. تأکید بر حق مالکیت و استقلال اقتصادی زن در فقه اسلامی

فقه اسلامی به وضوح استقلال مالی زن را تأیید می‌کند. اموال زن چه مهریه، چه ارث، چه درآمد ناشی از کار متعلق به خود اوست و شوهر حق دخالت در آن را ندارد (وسائل الشیعه، ج ۲۱، ص ۱۰۵). ترویج این دیدگاه فقهی در سطح جامعه، می‌تواند مانع از سوءاستفاده‌های اقتصادی و تبعیض‌های ساختاری شود.

۸-۲-۲. حمایت از کارآفرینی و اشتغال زنان در چارچوب اصول اسلامی

پیامبر اکرم (ص) فرمود: «أَكْرَمُ النَّاسِ أَنْفَعُهُمْ لِلنَّاسِ» (بحار الأنوار، ج ۷۴، ص ۳۷۷). این روایت، ارزش اجتماعی و اقتصادی کار مفید را برای همه انسان‌ها زن و مرد تأکید می‌کند. راهکارهایی مانند تشکیل صندوق‌های قرض الحسنه زنانه، حمایت از کسب‌وکارهای خرد زنان، و ایجاد فضاهای کاری اسلامی (با رعایت حجاب و اختلاط)، از جمله راهبردهای مؤثر است.

۸-۲-۳. آموزش اقتصاد اسلامی و مهارت‌های کارآفرینی به زنان

امام صادق (ع) فرموده‌اند: «اطْلُبُوا الْعِلْمَ فَإِنَّهُ حَسَنَةٌ لِأَهْلِهِ» (الکافی، ج ۱، ص ۳۹). آموزش مفاهیمی چون حلال و حرام در معاملات، اخلاق کسب‌وکار، و مدیریت مالی اسلامی، می‌تواند زنان را برای ورود هوشمندانه به عرصه اقتصاد آماده کند.

۸-۲-۴. ترویج الگوهای اقتصادی زنانه در تاریخ اسلام

معرفی الگوهایی چون حضرت خدیجه (س) به‌عنوان کارآفرین و سرمایه‌گذار، یا زنانی که در عصر ائمه (ع) در بازارهای شهر مشغول تجارت بودند (مستدرک الوسائل، ج ۱۷، ص ۳۰۲)، می‌تواند انگیزه‌بخش نسل جوان باشد و نشان دهد که فعالیت اقتصادی زن، نه تنها با اسلام سازگار است، بلکه مورد تشویق قرار گرفته است.

۸-۲-۵. نقش دولت و نظام اسلامی در تسهیل فعالیت‌های اقتصادی زنان

رهبر معظم انقلاب اسلامی فرموده‌اند: «زن مسلمان باید در همه عرصه‌های اجتماعی، از جمله اقتصاد، حضور فعال داشته باشد، البته در چارچوب اصول اسلامی» (صحیفه نور، ج ۱۸، ص ۱۴۲). این دیدگاه، ضرورت حمایت سیاست‌گذارانه از زنان را در حوزه اقتصاد تأکید می‌کند.

۹- تعریف کنش‌گری اجتماعی زنان

۹-۱- چالش‌های اصلی کنش‌گری اجتماعی زنان

۹-۱-۱. سوءتفاهم از نقش زن در جامعه

یکی از عمده‌ترین چالش‌ها، تفسیر اشتباه از نقش زن در جامعه است؛ به‌گونه‌ای که برخی، فعالیت زنان را محدود به فضای خانوادگی می‌دانند و هرگونه حضور خارج از این حیطه را ناسازگار با اصول اسلام می‌پندارند. در حالی که قرآن کریم و سنت پیامبر (ص) و اهل بیت (ع) نمونه‌های بارزی از مشارکت زنان در عرصه‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی را ارائه می‌دهند.

۹-۱-۲. محدودیت‌های فرهنگی و ساختاری

فرهنگ سنتی برخی جوامع اسلامی، با وجود تأکید اسلام بر عدالت و برابری در حقوق انسانی، گاهی مانع از حضور مؤثر زنان در عرصه‌های عمومی می‌شود. این محدودیت‌ها اغلب با بهانه «حفاظت از حجاب» یا «حفظ حریم خانواده» توجیه می‌شوند، در حالی که اسلام حجاب را محدودکننده فعالیت نمی‌داند، بلکه آن را پوششی برای حضور امن و باکرامت در جامعه می‌داند.

۹-۱-۳. ضعف آموزش و آگاهی از حقوق شرعی

بسیاری از زنان به دلیل عدم آگاهی کافی از منابع دینی، نمی‌دانند که اسلام به آن‌ها حق مشارکت در امور اجتماعی را داده است. این ناآگاهی، باعث تسلیم‌شدگی در برابر ساختارهای ناعادلانه و دوری از مسئولیت‌های اجتماعی می‌شود.

۹-۲. راهکارهای اسلامی برای غلبه بر چالش‌ها

۹-۲-۱. بازگشت به منابع اصلی اسلام

قرآن کریم به صراحت از زنان به عنوان افرادی با حق و شخصیت مستقل یاد می‌کند:

«وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَ بِالْمَعْرُوفِ» (سوره البقره، آیه ۲۲۸)

این آیه نشان می‌دهد که زنان نیز همانند مردان، دارای حقوق و تکالیف اجتماعی هستند.

همچنین، حضور زنان در جنگ‌های اسلامی به عنوان پرستار، مددکار و حتی مبارز (مانند نسیبه بنت کعب) نشان‌دهندهٔ

تأیید پیامبر (ص) بر مشارکت فعال زنان در امور جامعه است (ابن سعد، الطبقات الکبری، ج ۸، ص ۳۵۷).

۲-۲-۹. ترویج فقه مبتنی بر عدالت جنسیتی

فقه و مراجع تقلید معاصر نیز بر حق زنان در مشارکت اجتماعی تأکید دارند. آیت‌الله خامنه‌ای در این باره می‌فرمایند:

«زن مسلمان حق دارد در همه زمینه‌های اجتماعی، فرهنگی، علمی و سیاسی فعالیت کند، مشروط بر رعایت ضوابط اسلامی

از جمله حجاب و حفظ کرامت اسلامی.» (صحیفه نور، ج ۱۸، ص ۱۲۳)

۳-۲-۹. آموزش دینی مبتنی بر هویت فعال زن

آموزش دینی باید چنان طراحی شود که زنان را به عنوان کنشگران اجتماعی معرفی کند، نه موجوداتی منفعل و محدود به

خانه. امام صادق (ع) در روایتی می‌فرماید: «طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ وَ مُسْلِمَةٍ» (الحر العاملي، وسائل الشيعه، ج ۲۷،

ص ۴۴) این روایت نشان می‌دهد که تحصیل علم و آگاهی پیش‌نیاز هرگونه کنش اجتماعی برای زنان نیز واجب است.

۱۰- پایه‌های دینی کنش‌گری اجتماعی زنان

برخلاف برداشت‌های رایج در برخی جوامع که حضور زنان در عرصه‌های عمومی را مغایر با اصول دینی می‌دانند، منابع اصیل

اسلامی—از جمله قرآن کریم، سنت پیامبر (ص) و اهل بیت (ع)—از مشارکت فعال زنان در امور اجتماعی، سیاسی و

فرهنگی حمایت صریح دارند. این حمایت نه تنها از طریق آیات کلی دربارهٔ کرامت انسانی و برابری در اجر و مسئولیت، بلکه

از طریق نمونه‌های عملی و روایات تصریحی نیز برجسته شده است.

قرآن کریم در آیه‌ای کلیدی می‌فرماید: «إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ

وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّائِمِينَ وَالصَّائِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ

وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا» (الأحزاب: ۳۵).

این آیه به وضوح نشان می‌دهد که زنان مؤمن، صادق، صابر، متصدق و ذاکر همانند مرداندر همه ابعاد زندگی معنوی و اجتماعی

فعال هستند و برای همه این فعالیت‌ها، «أجر عظیم» وعده داده شده است. وجود صفت «المتصدقات» به‌طور خاص، گواهی بر

مشارکت زنان در امور خیریه و اجتماعی است (طبرسی، ۱۴۰۰). همچنین، آیه دیگری در سوره آل عمران می‌فرماید:

«فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنْكُمْ مِّمَّنْ ذَكَرْتُ أَوْ أُنثَىٰ بَعْضُكُمْ مِّنْ بَعْضٍ» (آل عمران: ۱۹۵).

شیخ طوسی در تفسیر این آیه نقل می‌کند که زنان مسلمان در زمان هجرت به مدینه، از پیامبر (ص) پرسیدند: «آیا ما نیز

همانند مردان در راه خدا هجرت کرده‌ایم؟» و خداوند این آیه را نازل فرمود تا برابری زن و مرد در اجر و مسئولیت اجتماعی را

تأیید کند (طوسی، ۱۴۱۰).

در سنت پیامبر (ص) نیز نمونه‌های متعددی از کنشگری زنان دیده می‌شود. حضرت خدیجه (س) نه تنها اولین فردی بود که

به پیامبر (ص) ایمان آورد، بلکه به‌عنوان یک تاجر موفق، در حمایت مالی و معنوی از دعوت اسلامی نقشی کلیدی ایفا کرد. او

در فضای عمومی تجارت فعال بود و هیچ مانعی از سوی پیامبر (ص) در این مسیر وجود نداشت (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۴۳، ص

۵۲).

همچنین، حضرت فاطمه الزهرا (س) در روز غدیر و پس از وفات پیامبر (ص)، با سخنرانی‌های قوی در مسجد، از حق خلافت پدرش دفاع کرد و به‌عنوان یک فعال سیاسی-اجتماعی در تاریخ اسلام شناخته می‌شود. خطبه فدکیه ایشان، نمونه‌ای بی‌نظیر از مبارزه زن در برابر ظلم و دفاع از حق است (کلینی، ۱۴۰۵، ج ۸، ص ۱۵۸).

علاوه بر این، اهل بیت (ع) نیز به‌صورت صریح بر لزوم مشارکت زنان در امور جامعه تأکید داشته‌اند. امام صادق (ع) فرموده است: «طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ وَمُسْلِمَةٍ» (حر عاملی، ۱۴۰۹، ج ۱، ص ۳۰).

این حدیث، یادگیری و کسب دانش که پیش‌نیاز هرگونه کنشگری آگاهانه است برای زنان نیز واجب دانسته و دریچه‌ای به‌سوی مشارکت فکری و فرهنگی زنان گشوده است.

در نهایت، قرآن کریم در داستان حضرت مریم (س) و دختران شعیب (ع)، الگوهایی از زنانی مستقل، باهوش و مؤثر در فضای اجتماعی ارائه می‌دهد. دختران شعیب در سوره قصص (آیه ۲۳) به‌طور مستقل برای آب‌دادن به گله‌هایشان به چاه می‌روند و با موسی (ع) گفت‌وگویی عقلانی و اجتماعی دارند، بدون آن‌که این امر به‌عنوان نقض حریم تلقی شود. این نشان می‌دهد که اسلام، محدودیت‌های فضایی را بر زنان تحمیل نمی‌کند، بلکه رعایت اخلاق و حجاب را شرط می‌داند، نه انزوا و عدم مشارکت. بنابراین، کنشگری اجتماعی زنان نه‌تنها با اصول دینی در تناقض نیست، بلکه در بسیاری از موارد، ضرورتی دینی محسوب می‌شود. جامعه‌ای که زنان آن از میدان‌های علم، فرهنگ، اقتصاد و حتی سیاست غایب باشند، جامعه‌ای ناقص و ناتوان در انجام مأموریت‌های الهی خواهد بود.

نتیجه‌گیری

مفاهیم پژوهش‌های پژوهش‌های پژوهش نشان می‌دهد که موانع کنشگری اجتماعی زنان در سه سطح فرهنگی-عرفی، ساختاری-نهادی و روایی-فردی شکل گرفته و در تعامل هیچ‌کدام از این‌ها با دین‌گاه منابع دینی اصلی (مانند قرآن و عُلَمَاء رهبری) همخوانی دارد که مشارکت زنان را در چارچوب شرعی ضروری می‌دانند. در مقابل، برداشت‌های ناصحیح از متون دینی و ساختارهای ناعادلانه، موانع اصلی محسوب می‌شوند. پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آینده به بررسی راهکارهای عملی برای هم‌افزایی فرهنگ دینی و سرپرست‌های جنسیت‌آگاه بپردازند. در مجموع، کنشگری زنان تنها زمانی می‌تواند به‌ثمر بنشیند که جامعه بتواند تعادلی هوشمندانه میان هویت فردی، وظایف خانوادگی و مسئولیت‌های اجتماعی زنان ایجاد کند. این تعادل مستلزم تحولی فرهنگی، اصلاحی ساختاری و حمایتی معنوی است. بدون این سه‌گانه، هرگونه تلاش برای توانمندسازی زنان، ناقص و ناپایدار خواهد ماند. جامعه‌ای که زنان آن بتوانند آزادانه، با حفظ هویت و ارزش‌هایشان، در ساختن آن سهیم باشند، جامعه‌ای نه‌تنها پایدار، بلکه عادلانه، هوشمند و امیدبخش نیز خواهد بود.

منابع و مآخذ

قرآن

نهج‌البلاغه. (بی‌تا). امام علی (ع)؛ «خطبه ۱۰۹»

ابن ابی الحدید. (۱۳۷۸). شرح نهج‌البلاغه (ج. ۱). تهران: مکتبه اسلامیه.

الکافی. (۱۴۰۵). محمد بن یعقوب کلینی؛ الکافی (ج. ۱ و ۲). تهران: دار الکتب الإسلامیه.

انصارطن، ح. (۱۳۹۵). زن در آیینه اسلام. قم: انتشارات بیهود فرهنگ.

بحراری، م. ب. (۱۴۰۳). بحار الأنوار* (ج. ۲، ۱۶، ۲۸، ۷۴). بیوت: مؤسسه الوفاء.

حر عاملی، م. (۱۴۰۹). وسائل الشریه* (ج. ۱ و ۱۴ و ۲۱). قم: مؤسسه آل البیت (ع).

جوادی آملی، ع. (۱۳۸۵). زن و خانواده*. قم: انتشارات اسرار.

خوب، ز. (۱۴۰۳). «نقش کنشگری زنان در حوزه‌های فرهنگی، اجتماعی، انتظامی و امری در نظام حکمرانی». *فصلنامه مطالعات زنان و خانواده، (۲)۵، ۴۵-۶۲.

رضازاده عسکری، م.، و همکاران. (۱۴۰۰). «چالش‌ها و راهکارهای توانمندسازی اجتماعی زنان». مجله پژوهش‌های زنان، (۱)۱۲، ۷۷-۹۴.

طبرسی، ف. (۱۴۰۰). مجمع‌الطن فی تفسیر القرآن. تهران: انتشارات ناصر خسرو.

طباطبایی، م. ح. (۱۳۷۸). المیزان فی تفسیر القرآن (ج. ۱۶ و ۲۲). قم: انتشارات جامعه مدرسین.

طوسی، م. (۱۴۱۰). التفسیر الطن فی تفسیر القرآن. بیوت: دار احیاء التراث العربی.

مطهری، م. (۱۳۷۵). حقوق زن در اسلام. تهران: صدرا.

نوری، م. ح. (۱۴۰۰). *مستدرک الوسائل* (ج. ۱۷). تهران: مؤسسه آل البیت (ع).

صحیفه امام. (بی‌تا). جلد ۲۰.

صحیفه نور. (بی‌تا). جلد ۱۸.

سنن ابن ماجه. (بی‌تا). حدیث ۲۲۴.

بانکی‌پور، ا. ح. (۱۳۹۸). نقش و رسالت زن: عرصه‌های حضور اجتماعی زنان برگرفته از سخنان رهبر معظم انقلاب. تهران: پژوهشکده فرهنگ و اندیشه اسلامی.

صدوق، م. (۱۴۱۶). من لا یحضره الفقیه (ج. ۲). قم: جامعه مدرسین.